

RIMSKA KNJIŽEVNOST

RIMSKA KNJIŽEVNOST

OD RANE REPUBLIKE DO AVGUSTA

Dan Bjađo Konte

ARETÉ

www.areté.rs

RIMSKA KNJIŽEVNOST
Od rane Republike do Avgusta

Dan Bjado Konte

Prevod

Nina Gugleta
Ivana Tomić
Irina Vujičić

Naslov originala

Gian Biagio Conte
LETTERATURA LATINA.
DALL'ALTA REPUBBLICA ALL'ETÀ DI AUGUSTO

Zbirka

Sofia

Glavna i odgovorna urednica

Nina Gugleta

Lektura i korektura

Aleksandra Dunderski

Stručna saradnica

Anita Vuco

Oblikovanje korica i prelom

Jana Vuković

Štampa

DMD Štamparija

Tiraž

1000 primeraka

Izdavač

Areté, Beograd

Izdavanje ove publikacije podržalo je
Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije.

© 2012 by Mondadori Education S.p.A., Milano, Italy
Tutti i diritti riservati — All rights reserved
www.mondadorieducation.it
Title of the original Italian edition
Letteratura Latina. Dall'alta repubblica all'età di agosto

Translation copyright © 2016 by Arété

SADRŽAJ

UVOD: ISTORIJA I ISTORIOGRAFIJA KNJIŽEVNOSTI	13
I DEO – RANA I SREDNJA REPUBLIKA	25
POČECI	27
Hronologija i širenje pisanja	28
Neknjiževni oblici komunikacije	29
Pretknjiževni oblici: <i>carmina</i>	34
RANO RIMSKO POZORIŠTE.....	44
Pozornica.....	44
Forme	48
Dramski podžanr: atelana	52
LIVIJE ANDRONIK.....	55
Rođenje prevoda poezije	56
NEVIJE	59
Između mita i istorije.....	60
PLAUT.....	65
Tipične odlike radnje i likova	67
Grčki uzori	74
„Komični lirizam”	76
Strukture zapleta i prijem Plautove komedije.....	78
Književni uspeh.....	80
CECILIJE STACIJE	82
Veliki komediograf	83
BESEDNIŠTVO I ISTORIOGRAFIJA ARHAIČNOG PERIODA	85
Govorništvo.....	85
Anali Fabija Piktora	86
Cincije Aliment i ostali analisti.....	87
KNJIŽEVNOST I KULTURA U DOBA OSVAJANJA	88
ENIJE.....	93
Drama	96
<i>Anali</i> : struktura i sastav	97
Enije i muza: njegova poetika.....	99
Eksperimentisanje: jezik, stil, metar.....	100
Enije i doba osvajanja.....	102

KATON	104
Počeci senatorske istoriografije.....	106
Spis <i>O zemljoradnji</i>	107
Katonova političko-kulturna bitka	108
Književni uspeh.....	110
TERENCIJE	111
Istorijska pozadina.....	113
Stil i jezik.....	116
Prolozi: Terencijeva poetika i njegov odnos prema uzorima	117
Teme i književni uspeh Terencijevih komedija	119
RAZVOJ TRAGEDIJE: PAKUVIJE I AKCIJE	123
Pakuvije	123
Akcije.....	124
Razvoj tragedije.....	126
RAZVOJ EPSKE POEZIJE: OD ENIJA DO VERGILIJA	129
LUCILIJE	131
Lucilije i satira	132
POLITIKA I KULTURA IZMEĐU DOBA GRAHA I SULINE	
RESTAURACIJE	137
Besedništvo i političke tenzije	137
Razvoj istoriografije	140
Antikvarska, lingvistička i filološka istraživanja.....	143
Komedija posle Terencija: <i>fabula palliata</i> i <i>fabula togata</i>	145
Atelana u Rimu u kasnoj Republici: Pomponije i Novije	146
Mim: Laberije i Sir	147

II DEO – KASNA REPUBLIKA

CEZAROVO DOBA (78–44 PRE N. E)	153
POEZIJA NEOTERIKA I KATUL	157
Pesnici pre Neoterika.....	160
Pesnici neoterici.....	162
Katul.....	164
Kratke pesme.....	166
<i>Carmina docta</i>	172
Stil	174
Književni uspeh.....	175
LUKRECIJE	176
Lukrecije i rimski epikureizam	178
Didaktička pesma	180
Studija o prirodi i spokoju čoveka	185
Tok istorije	187
Tumačenje dela	189
Jezik i stil.....	192
Književni uspeh.....	195

CICERON	196
Tradicija i inovacija u rimskoj kulturi	199
Nadmoć reči: politička karijera i praktična retorika.....	200
Nadmoć reči: retorska dela.....	209
Projekat države.....	212
Moral za rimsko društvo	214
Ciceron kao prozni pisac: jezik i stil.....	223
Pesnička dela.....	224
Prepiska	227
Ciceronov književni uspeh.....	228
FILOLOGIJA, BIOGRAFIJA I ANTIKVARSTVO KRAJEM REPUBLIKE	230
Proučavanja antike i nostalgija za rimskom prošlošću.....	230
Tit Pomponije Atik, antikvarski erudita i organizator kulture	231
Varon	232
Nigidije Figul	242
Kornelije Nepot.....	243
CEZAR	247
Komentar kao historiografski žanr.....	248
Galski rat u Cezarovom pripovedanju.....	249
Pripovedanje o građanskom ratu	250
Cezarova iskrenost i problem izvrtanja istorije	252
Cezarovi nastavljači.....	253
Lingvističke teorije	253
Književni uspeh.....	254
SALUSTIJE	256
Istorijska monografija kao književni žanr	257
Katilinina zavera i strah od nižih slojeva.....	258
Jugurtin rat: Salustije i opozicija nobilitetu	261
<i>Istorija</i> i kriza Republike	263
Stil	264
Pisma i invektive.....	266
Književni uspeh.....	267

III DEO – AVGUSTOVO DOBA

43. PRE N. E – 17. N. E: KARAKTERISTIKE DOBA	271
Uvod.....	271
Književnost, politička pozadina i pesnički krugovi	281
VERGILIJE	285
Pastirske pesme	287
Od <i>Pastirskih pesama</i> do <i>Pesama o poljoprivredi</i> (38–26 pre n. e).....	292
Pesme o poljoprivredi.....	294
Od <i>Pesama o poljoprivredi</i> do <i>Enejide</i>	300
<i>Enejida</i>	301
Književni uspeh.....	310
HORACIJE	313
<i>Epode</i> kao poezija preterivanja	318

Satire.....	320
Ode.....	326
<i>Pisma</i> : kulturni projekat i filozofski asketizam.....	337
Književni uspeh.....	343
ELEGIJA: TIBUL I PROPERCIJE	345
Kornelije Gal.....	349
Tibul.....	350
Tibulov korpus.....	354
Propercije.....	356
OVIDIJE	364
„Moderna” poezija.....	366
<i>Ljubavi</i>	367
Didaktička ljubavna poezija.....	368
<i>Legendarne ljubavnice</i>	371
<i>Metamorfoze</i>	375
<i>Praznični kalendar</i> (fasti).....	381
Dela iz progonstva.....	382
Književni uspeh.....	384
LIVIJE	386
Plan Livijeveg dela i njegov istoriografski metod.....	387
Novi režim i težnje Livijeve istoriografije.....	389
Stil Livijeveg pripovedanja.....	391
Književni uspeh.....	394
PRAVCI U ISTORIOGRAFIJI	395
Azinije Polion i istorija građanskih ratova.....	395
Autobiografija i propaganda: Avgust.....	396
Pompej Trog i odrazi protivrimске opozicije.....	397
Istoriografija konsenzusa: Velej Paterkul i Valerije Maksim.....	398
Istoriografija senatorske opozicije.....	400
Istoriografija kao književna zabava: Kurcije Ruf.....	401
ERUDICIJA I TEHNIČKE DISCIPLINE	403
Erudicija i gramatika u Avgustovo doba.....	403
Tehničke discipline u doba Avgusta i Julijevaca-Klaudijevaca.....	404
PRAVNA KNJIŽEVNOST: OD SVOJIH POČETAKA DO RANOG CARSTVA	411
BIBLIOGRAFIJA	415
INDEKS	417

Srpskim čitaocima,

Izučavanje klasike, a naročito latinskog jezika, mnogi smatraju gubljenjem vremena, nečim nepotrebnim savremenom svetu sve više ispunjenom tehnologijom. Potcenjuje se važnost koju izučavanje latinskih klasika ima, danas kao i nekada, za kulturni razvoj i obrazovanje mladih ljudi, a pogotovo za razumevanje naših evropskih korena. Upravo zbog toga ova inicijativa izdavačke kuće Areté, da prevede na srpski jezik moju knjigu *Rimska književnost*, postaje čin apsolutno pažnje vredan, koji vas može približiti nekim osnovnim tekstovima čije upoznavanje služi otvaranju uma i što svrsishodnijem načinu razmišljanja o mnogim univerzalnim problemima ljudskog postojanja. Želim vam dobro i plodonosno čitanje, te da to bude samo prvi korak ka što boljem upoznavanju latinskih pisaca.

Dan Bjađo Konte

Septembar 2016.

REČ UREDNICE

Zašto Rimska književnost?

Zahvaljujući novim tehnologijama i otkrićima, a samim tim i originalnom pristupu izučavanju ove teme, javila se potreba za novom istorijom rimske književnosti. Još od 1963. godine, kada je izašao *Pregled rimske književnosti*, Mirona Flašara i Milana Budimira, stručna i šira javnost u Srbiji nije imala kapitalno delo koje bi zadovoljilo i potrebe i znatiželju svih zaljubljenika. Ovo celovito delo nije svedeno na hronološko nabranje autora i perioda, već predstavlja žanrovski tok i razvoj dajući kako horizontalni tako i vertikalni presek. Iako uokvirena, Konteova istorija rimske književnosti nije konačna budući da otvara mogućnosti da se iz jedne polazne tačke krene nekim od ponuđenih puteva, a možda čak i da se utabaju novi.

Zahvaljujući obilju korisnih podataka, intrigantnom kulturno-istorijskom kontekstu i studioznom tumačenju tekstova, ovo je odlično štivo i za one koji se po prvi put susreću sa antikom i za one koji joj se uvek iznova vraćaju. Posebno je dragoceno za studente klasične filologije, ali je jednako svrsishodno i studentima svih ostalih katedri Filozofskog i Filološkog fakulteta.

Pred vama je prvi deo, koji obuhvata razdoblje od rane Republike do Avgusta, a dok ne izađe drugi, koji će se baviti epohom Carstva, otisnite se starim putevima na nov način.

UVOD: ISTORIJA I ISTORIOGRAFIJA KNJIŽEVNOSTI

Tradicionalni priručnik istorije književnosti lako se može opravdati svojom praktičnošću. Autor takvog dela možda nije u stanju da mnogo toga izmisli ili prilagodi, a ne treba ni da počne pravdanjem. Može samo da nagovesti male korekcije i manevre, izvesne sitne izmene u sklopu koji je odavno stekao svoj oprobani i dokazani oblik.

Ipak, smatram da je na mestu pitanje postoje li dobri razlozi za pisanje istorije književnosti i da li se ona, zapravo, može i napisati. Neki naučnici zaključili su da je to neizvodljivo. Po njima, pisanje istorije književnosti delatnost je koja prevazilazi elementarnu potrebu smeštanja individualnih književnih tekstova u istorijski kontekst. Kao što nas stalno podsećaju, svaki tekst entitet je koji stapa elemente istorijskog iskustva i izražajna sredstva u jednu strukturu – prvi su neprestano promenljivi, dok su drugi stabilniji, konvencionalniji i sporije se menjaju. Značenje daje upravo sintaksički odnos između ovih elemenata različite istorijske autentičnosti. Prema tome, praćenje razvoja bilo kojeg elementa teksta, bilo da on pripada sferi izraza ili sferi sadržaja, unosi nered u strukturalno jedinstvo individualnih tekstova i tako im oduzima izričito književne vrednosti. Prava književna istorija stoga se smatra nemogućom zato što ne bi zaista bila književna.

Problem je stvaran, iako nije obavezno i nerešiv. Važno je da se ova opasnost ne preceni, već da se otvoreno prizna činjenica da svaki književnoistorijski sud može da polaže pravo samo na približnu vrednost. Svaka istorija, pa tako i istorija književnosti, budući da smešta događaje i likove u narativni niz, obavezno mora biti *priča*. U slučaju istorije književnosti, događaji i činjenice o kojima će se pripovedati jesu

životi i književni programi autora, njihovo grupisanje u škole, njihovi uzajamni tematski i formalni uticaji, stalno javljanje novih retorskih odlika, pored tradicionalnih, kao i mesta pojedinačnih tekstova u sistemu žanrova. Zbog ovakvog narativnog okvira govorimo da jedan autor „izvodi” određenu karakteristiku od drugog ili, slično, za nekoga možemo reći da „anticipira” određenu inovaciju koja se kasnije u potpunosti razvija ili da „iznova otkriva” stare niti poezije, odavno zaboravljene. Takva priča mora imati autore koji igraju vodeću ulogu, oživljavaju čitave epizode kulture i druge, čija je uloga samo ograničena. Na taj način ukusi, poetike, književni žanrovi i ideologije postaju deo pripovedane akcije, kao da su i oni likovi u pozadini istorijskih događaja. Odgovornost istoričara-kritičara jeste da pažljivo motri na sve događaje, nestalnosti i likove ove priče jer je on taj koji pripoveda i koji, ako prilika dozvoli, koristi postupke svojstvene naraciji – odlaganja i iznenađenja, zaplete i razrešenja.

Ovu organizaciju izučavanje književnosti nasledilo je od kulture romantizma kada je za sobom ostavilo učenu istoriju XVIII veka. Upravo ovaj narativni model ostvario je ideološki model istoricizma: prevashodni interes leži u rekonstruisanju postanka predstavljenih činjenica i u razmatranju tih činjenica u svetlu šeme teleološkog razvoja. Književnost je istraživana kao proizvod mnoštva spoljašnjih činilaca. Postala je poput skladišta za neusaglašene istorijske podatke (biografske, sociološke, psihološke). Stoga je istorija književnosti počela da se koncentriše, pre svega, na individualna dela i na potencijalne uslove koji su ih prouzrokovali, uslove koji su posmatrani kao sadržajno „eksterni” u odnosu na tekstove.

Međutim, u XX veku usledili su mnogi napadi na istoricizam i na dominantni istorijski metod. Kao ishod toga, pojavio se novi model koji obećava sigurniji temelj za izučavanje književnosti. Pojavu ovog modela izazvala su (do neke mere konvergentna) iskustva fenomenologije, formalizma, stilske kritike, tematske i simboličke kritike, nove kritike, kao i novijih razvoja u strukturalizmu i njegovim naslednicima. Novi kritički pristup koncentriše se na individualna dela kao manifestacije izričito književnog jezika: literarnost, koja se smatra odlikom relevantnom i svojstvenom tekstovima, postala je središte pažnje. Književna dela posmatraju se kao delovi istorijske sekvence koja im je osobena. Pošto se svako delo obrazuje i nalazi značenje u odnosu prema drugim književnim delima, smatra se da je svaki tekst uslovljen drugim tekstovima putem sličnosti ili razlika. Stoga savremeno književnoistorijsko istraživanje sve više usmerava pažnju na intertekstual-

nost, baš na odnose koji, poput mreže značenja, povezuju jedan tekst s drugim u okvir književnosti.

Po ovom uzoru, književnost se može izučavati kao sistem u neprekidnoj evoluciji, sistem koji sadrži i konstante i promenljive, gde su i jedne i druge podjednako važne. Praktikovana prema modelu genetskog istoricizma, istorija književnosti u velikoj meri uskraćivala je unutrašnji razvoj samoj književnosti i uzimala je u obzir samo spoljašnje uticaje, što je za posledicu imalo to da su, kao što je već rečeno, književni tekstovi svođeni na dokumenta, na dokaze za rekonstrukciju istorije. Međutim, sada se svaki tekst posmatra kao proizvod dve sile, unutrašnje dinamike književnog sistema i spoljašnjih impulsa, koji su nesporni.

Očigledno, kriza istoricizma i, prema tome, kriza genetskog i teološkog modela istorije književnosti koju sam opisao, ne može nas osloboditi obaveze da reintegrišemo dela u okvir istorijskog konteksta u kojem su začeta i u okvir kulture koja ih je snabdela izražajnim jezikom. Štaviše, ogroman istorijski razmak koji nas deli od tih tekstova čini tu reintegraciju hitnijom. Samo neumorna i strogo disciplinovana filološka kritika, s punim uvidom u razdaljinu koja nas odvaja od jezika te kulture, može nam oživeti značenje tog udaljenog sveta, poznatog nam samo iz isprekidane tradicije i nekoliko sačuvanih fragmenata. Svakako će biti teško, u nekim slučajevima i izuzetno teško, da se ponovo otkriva prava namera tekstova. Ali bez tenzije koja nas tera da tražimo prvobitnu nameru u književnom delu, sam naš odnos s tim delima gubi svako pravo interesovanje. Ne vidim drugu zaštitu od proizvoljnih upada mnogih savremenih tumača, koji mogu biti znatiželjni čitaoci, ali čija su gledišta često nesvesno daleka od originalnih istorijskih konteksta i kulturnih kodeksa.

Ove nove tehnike književne kritike i istorijskog istraživanja, oplemenjivanje filologije u njenom najširem smislu, kao i njenih pomoćnih disciplina, olakšavaju nam da procenimo i kontrolišemo svoje današnje pokušaje tumačenja. Da bi rekonstruisali očekivanja koja su bila prvobitni kulturni kontekst udaljenih tekstova, savremeni tumači moraju da postanu čitači-istoričari. Svaki književni tekst konstruisan je tako da odredi ciljani način sopstvenog prijema. Filološkim sredstvima identifikovati ciljanu publiku u okviru samog teksta znači iznova otkriti kulturne i izražajne kodekse koji su prvobitno omogućavali čitaocu da razume tekst. Ali ova istorizacija, kako bi dala rezultate koje može da da, mora da ima čvrstu kontrolu nad filološkim čitanjem tih tekstova. Oni mogu biti arhetipski spomenici naše kulture, ali ipak, uvek nam ostaju daleki po pitanju nastanka i izraza.

Pored kontinuiteta koji vezuje te tekstove za nas, mora se uvažiti i njihova znatna kulturna različitost. Postoji samo jedan način na koji sadašnji tumač može da dokuči vrednost i značenje antičke književnosti, a to je upravo da zaboravi na činjenicu da se ona naziva *klasičnom* – što je pojam koji uljuljkuje savremenog čitaoca u zabludu da joj je lako pristupiti (ovo je poznata humanistička iluzija koja umišlja da osavremenjuje prošlu književnost tako što u njoj traži neposrednu potvrdu modernog interesovanja). Samo ako uzimamo u obzir različitost antičke kulture, imaćemo šanse da pouzdano rekonstruišemo očekivanja publike za koju su tekstovi helenske i rimske književnosti prvobitno pisani. U okviru forme teksta zapisana je „forma” njegovog čitaoca, to jest, forma njegove kulture. To je i granica u okviru koje savremeni tumači moraju ostati i njihov jedini vodič na teškom putu interpretacije. Da bismo objasnili kontrast između očekivanja antičke publike i naših očekivanja, treba da razmislimo o različitosti uloge i značenja koji su svojstveni tekstovima rimske književnosti i olakšavaju nam da ih razumemo.

Čak i u kulturi kakva je rimska, korpus književnih tekstova ima svoje karakteristične elemente, budući da svaki tekst koji čini taj korpus sadrži odlike i funkcije koje se originalno razlikuju od odlika i funkcija neknjiževnih tekstova. Ipak, svi znamo da između književnih i neknjiževnih tekstova postoji širok spektar prelaznih formi, a upravo je i posebna odlika antičke kulture da ne pravi oštre razlike među tim kategorijama. Štaviše, sama literarnost, ma koliko joj definicija bila problematična, obuhvata skupinu karakteristika koje se mogu naći u najrazličitijim verbalnim proizvodima. Čini se da je upravo neprekidno pomeranje institucionalnih granica rimskog književnog sistema jedan od njegovih najdinamičnijih činilaca, plodonosno otvaranje koje neprekidno daje novu vitalnost. Tekstovi koji nisu bili originalno namenjeni književnom korpusu, ali su ipak bili podložni estetskoj proceni i na neki način obeleženi retorskim karakteristikama, često su primali toplu i srdačnu dobrodošlicu u okviru zvanične književnosti. To se desilo, na primer, s mnogim verskim i pravnim tekstovima. Skoro svaki prirodni žanr diskursa odgovara nekom kodifikovanom književnom žanru: ovde obavezno na um padaju pisma ili Cezarovi ratni dnevници. A ipak, rimska književnost, kao i svaka druga velika književnost, može u svom okviru da reprodukuje, makar i samo putem stilizovanih odlika, bilo koji registar ili nivo jezika, uključujući i posebne jezike koji u sebi nemaju ni naznake književnog. Na ovaj način, rimska književnost otvara sopstvene granice.

Sama po sebi, književnost je samo jedno od sredstava kojima se može predstaviti mašta određene kulture. Kako bi proizvela te predstave, književnost koristi retoriku, taj veliki rezervoar ideja, simbola, formi i jezika. Zahvaljujući retorici, različiti modeli diskursa, skupovi metafora, strategije komunikacije i tehnike stila, koji tradicionalno obeležavaju različite književne žanrove i podžanrove, međusobno se razlikuju i dobijaju dinamičku organizaciju. Te konvencije izraza daju istoriju i događaje, ideologije i kulturne projekcije, uz mogućnost da postanu književni diskurs, da se „govore” književno. U tom smislu, različiti književni žanrovi jesu jezici koji tumače empirijski svet: žanrovi biraju i naglašavaju neke odlike sveta u odnosu na druge i time nude predstavu različitih oblika sveta, različitih modela života i kulture. Književni žanr što sugerise opšte značenje individualnih tekstova i publiku kojoj su namenjeni.

Žanr predstavlja referentno polje u čijem okviru, putem poređenja i kontrasta, autor može da usmeri specifičnost svojih tekstova, a čitalac može da je prepozna. Međutim, istoričar književnosti zna da stalno promenljiva i isprepletana priroda žanrova onemogućava da se oni definišu na neki krut šematski način. Čak i kada bi, hipotetički, određeni žanr mogao da se zamisli u svom čistom stanju, njegovo ostvarivanje u individualnim tekstovima podložno je mnogim izobličavanjima; može se kombinovati, redukovati, proširiti, prerasporediti i preokrenuti; može pretrpeti razne vrste funkcionalnih mutacija i usklađivanja; sadržaj i izraz jednog žanra mogu se povezati s nekim drugim. Ali i dalje važi činjenica da u antičkom književnom sistemu svaka kombinacija književnih oblika i struktura, ma koliko da je složena i nepovezana, uvek poštuje jedan diskurzivni projekat (to bismo nazvali žanrom). Jedan žanr dominira i tako podređuje sebi sve elemente od kojih se tekst sastoji.

Sa ove tačke gledišta neprekidni proces tekstualnih generacija, koji smo počeli da nazivamo *intertekstualnost*, postaje toliko značajan. Antički naučnici oduvek su bili svesni toga. Stari gramatičari i komentatori već su znali da pesnici čitaju jedni druge i da se međusobno imitiraju kraduckajući delove teksta i pojedine stilske odlike; naučnici su se mogli upuštati u žustre rasprave o tome da li su to prave krađe ili epizode kreativnog oponašanja. Ali skupine sličnih mesta (*loci similes*) obično ostaju kao statički popis manje ili više tajnih, manje ili više voljnih pozajmica i dugovanja. Bilo da su ta slična mesta inertne reminiscencije ili aluzije prepune značenja, odnos među različitim tekstovima rekonstruiše se tako da nudi statičan okvir koji reprodukuje slučajne podudarnosti i suprotstavlja izolovane fragmente. Takav statični model čak se podrazume-

va u klasičnom strukturalizmu, uprkos njegovom naglasku na fenomenu intertekstualnosti. Preterano bavljenje organskom strukturom individualnih tekstova naposljetku im blokira značenje i službu, kao da književna dela nisu i mehanizmi kadri da podstiču pitanja, odgovore ili reakcije, kao da među tekstovima ne postoji neprestani dijalog. Ali ako posmatramo svaki tekst kao sagovornika nekog drugog teksta, okvir oživljava i postaje pokretljiv. Svaki novi tekst ulazi u dijalog s drugim tekstovima; koristi dijalog kao neophodan oblik sopstvene konstrukcije budući da se ne trudi samo da čuje druge glasove, već i da nekako odgovori na njih, kako bi definisao sopstveni izraz.

Upravo zbog tipološke stabilnosti klasičnog književnog sistema, intertekstualnost ne povezuje gole epizode, raštrkane pojave ili nasumične susrete u okviru korpusa tekstova; umesto toga, ona pokreće duge lance značenja, mobilise čitave blokove književne tradicije. Svaka interdiskurzivna pojava ukazuje na opštije odnose i uglavnom ne obuhvata samo određene tekstove već i retoričke klase kojima pripada. Na taj način, intertekstualnost, idući putevima koje su prokrčili žanrovi, stvara složen skup efekata: istiskuje, oslobađa i premešta mesta koja zauzimaju drugi diskursi i često ih polemički suprotstavlja. Dijalog započet s drugim glasovima postaje način da se izmere razlike među njima i da se predlože novi retorički projekti.

Kada bi književni žanrovi bili zatvorene strukture pokorne svetim pravilima koja su odredili helenistički teoretičari, dijalog među tekstovima imao bi oblik samo direktnog patrilinarnog nasleđivanja: u svakom slučaju bi otac, autor-izumitelj, stajao na čelu porodice, a za njim bi sledila čistokrvna genealogija. Ali zapravo, glasovi različitih porekla stalno se nadograđuju u sećanjima pesnika. Žanr, štaviše, često nastavlja da živi tako što se širi na druge oblike diskursa: čak i ako napusti svoje prepoznatljive odlike, preživeće ako uspe da očuva neke od karakteristika koje su ga u početku pokretale i koje ga se drže prema konotaciji i prate ga, i dalje prepoznatljive, u novim književnim predelima. Ne želim da osamostaljujem kategoriju žanra: moje gledište u potpunosti je empirijsko. Kao što su žanrovi bili korisni autorima kao sredstva za projektovanje diskursa, i to na takav način da se on može razumeti, tako služe i kritičaru kao šema da objasni procese intertekstualne derivacije kao predstavu značenja i dalje prepoznatljivog nakon raznih preobražaja prvobitnog modela. Često je činilac koji služi da se uoči linija porekla u novom kontekstu samo preostala odlika prvobitnog uzora, ali ipak je dovoljan da se čitalac orijentiše i da se proizvede značenje.

Daću vam primer. Didaktički žanr, koji je vaskrsao Lukrecije, nije našao verodostojnog naslednika; nije se odmakao od intenzivnosti, od prefinjenosti dela *O prirodi* (*De rerum natura*). Ali njegovi tragovi mogu se uočiti u izvesnom broju kasnijih bitnih razvoja u rimskoj književnosti. Ti tragovi često su tek nagovešteni i ne mogu se lako razabrati. Ovaj žanr preživljava samo kao funkcija ili, bolje rečeno, kao stav diskursa, način govorenja. U avgustovskom i postavgustovskom periodu, didaktička književnost uzima oblik koji se poziva na Lukrecija, ali umanjuje svoje specifične zahteve u kontekstima koji su raznoliki i sve udaljeniji sve dok ne počne u potpunosti da ih negira. Ovdje ne mislim toliko o posebnom slučaju Vergilijevih *Pesama o poljoprivredi*, koliko o Horaciju i satiričkoj tradiciji.

U svojim *Pismima* (drugačiji žanr od didaktičkog, zasnovan na kolokvijalnom obliku razgovora, na *sermo*), Horacije ulazi u dijalog s Lukrecijevom velikom kodifikacijom didaktičke poezije i prenosi njene odlike u kontekst tadašnje Avgustove kulture, čime ih menja. Ali jedna važna odlika Lukrecijevog modela ostaje: književni stav koji učitelj projektuje na mogućeg učenika, na prijatelja kojem je prisna epistolarna poruka upućena. Horacije poziva svoju publiku da dosegne filozofsko utočište koje reprodukuje uzvišene *templa serena* Lukrecijevog epa, iz skromnijeg egzistencijalnog ugla koji pisac može da ponudi. On prenosi isti pedagoški gest u potpuno drugačiji žanr, i intertekstualni dijalog, koji tako započinje s delom *O prirodi*, pravi reviziju misionarskog elementa koji je Lukrecije utkao u didaktiku. U *Pismima*, međutim, ova revizija, iako uspostavlja svoju distancu, ima nameru samo da umanjí entuzijazam uzora, način na koji je pritiskao čitaoce, uznemiravao ih, uzdizao ih do duhovne veličine. Horacije nema radikalno polemičke, negativne namere koje su očigledne u Persijevim *Satirama*, sledećem nivou ove implicitne didaktičke tradicije. Persije je izgubio svaku nadu da će naći pažljivog i poslušnog čitaoca i oštar je kontrast između njegovog didaktičkog gesta i borbenog, agonističkog modela Lukrecijeve didaktike. U novoj satiričkoj formi, prvobitni učitelj sveden je na figuru razočaranog monologičara obavijenog gorkim solipsizmom i primoranog da napada mnoge, koji su slabi, umesto da nađe nekoga ko bi mogao biti jak. Tako Lukrecijev uzor prolazi kroz različite forme i žanrove, od Horacijevih *Pisama* do Persijevih *Satira*: didaktička ideja napušta svoje institucionalne granice i istražuje nove mogućnosti adaptacije i istrajnosti.

Ovakva analiza mogla bi se dalje proširiti da otkrije književnu interdiskurzivnost kao pojmovnik krupnih kulturnih izbora. Inter-

tekstualnost slično je ključna, na primer, u delima arhaičnih rimskih pesnika (Livija Andronika, Nevija, Enija): rimska književnost, koja se rađa s njima, od samog početka obeležena je potrebom za dijalogom. To je istorijski rezultat prvobitne dvojezičnosti. Helenska matrica obitava u samoj geografiji tih pisaca i u Rimu daje prvu književnost zasnovanu na tekstualnom – i kulturološkom – prevodu. Ali kada počnemo da posmatramo sećanje pesnika kao neophodni strukturni činilac u svakoj književnoj komunikaciji, antička predrasuda koja je doživljavala rimsku književnost kao lišenu originalnosti gubi svaki temelj. Ne bi čak ni vredelo pominjati uslove ove stare debate (rođene iz ideologija romantizma i praktično zastarele na prelazu u novi vek) da ona ne nudi priliku za književnoistorijska razmatranja od određenog značaja. Danas niko ne bi porekao duboko inovativni karakter ranih pesnika koji su stvorili novu nacionalnu poeziju, ne od primitivnog folkloru, već od sofisticirane kulture helenizma čiju urođenu refleksivnost preuzimaju. Otud sklonost polemičnosti od samih početaka rimske književnosti i zato je njen osnovni koncept književnosti težak.

Rad ovih pesnika otkriva njihovu svest da se književna pojava obrazuje prevashodno kada su joj izražajna pravila i sama legitimnost dovedeni u pitanje. U velikoj meri, iskustvo helenske umetničke tradicije prečišćava smisao onoga što je naročito književno: prolazak kroz različite lingvističke kodekse dozvoljava poređenja sa drugim mogućnostima verbalnog izvođenja, otvara pisanje do mere ekspresivnih konotacija, naglašava kulturne razlike, uspostavlja retoriku kao značajnu nauku i okreće pisce ka kreiranju nečeg novog. Zato se čini da je lekcija helenizma najvažnija u arhaičnoj rimskoj poeziji, ma koliko da je posredovana rimskim kontekstom. I kada rimska književnost, sa avgustovcima, bude odabrala savremenu i drugačiju originalnost, polemika koju usmerava protiv najstarijih u rimskoj tradiciji (koji se sada doživljavaju kao nedovoljno precizni prenosioci helenske forme i stila) imaće za cilj, paradoksalno, da ustanovi kontakt s pravim klasicima, dalekim Grcima koji su se smatrali stvaraocima prve književnosti: Homerom, Hesiodom, Alkejem, Arhilohom, Pindarom i ostalim velikim lirskim pesnicima.

Na taj način ambicija za originalnošću postaje potraga za počecima. Veliki pesnici iz doba Avgusta teže da sebi obezbede status klasika i zarad toga okreću se (i to ne više samo putem posrednih formi) kansonkim figurama koje su obeležile početke helenske književne tradicije: sada i u Rimu deluju mogući Homer, Hesiod, Alkej. Istorija književnosti začeta na ovaj način – istorija književnih kodifikacija i